

יסודות סוכה

שיעור תשיעי

מצות ארבעת המינים

מקורות

- א. ויקרא פרק כג פס' מ
- ב. ספרא אמור פרק טז הל' ט; משנה מא.
- ג. ירושלמי סוכה פ"ג הל' א
- ד. המאור הקטן כא. ד"ה אי הכי
- ה. גמ' כט: "מתני'... אמאי לא"; לו: "איתמר אתרוג... ביום טוב שני"; מא: משנה
- ו. תוס' כט: ד"ה בעינן; מלחמות ה' לרמב"ן טו. "הרי דבר מפורש... של חבירי"
- ז. רמב"ם פתיחה להל' שופר סוכה ולולב; הל' לולב פ"ז הל' ג; פ"ח הל' ט-י
- ח. שו"ת חכם צבי סי' ט "אפשר לומר... המצות דדבריהם"
- ט. ביאור הר"פ פערלא לספר המצוות לרס"ג עשין נב-נג]

ספרא אמור פרק טז הל' ט

ושמחתם לפני ה' אלהיכם שבעת ימים - ולא בגבולים כל שבעה. ומשחרב בית המקדש התקין רבן יוחנן בן זכאי שיהיה לולב ניטל במדינה שבעה זכר למקדש, ושיהיה יום הנף כולו אסור.

ירושלמי סוכה פ"ג הל' א

כתיב 'ושמחתם לפני ה' אלהיכם שבעת ימים'. אית תניי תני בשמחת לולב הכתוב מדבר, אית תניי תני בשמחת שלמים הכתוב מדבר. מאן דאמר בשמחת (שלמים) [לולב] הכתוב מדבר, ביום הראשון דבר תורה ושאר כל הימים דבר תורה, ורבן יוחנן בן זכאי מתקין על דבר תורה. מאן דאמר בשמחת לולב הכתוב מדבר, ביום הראשון דבר תורה ושאר כל הימים מדבריהן, ור' יוחנן בן זכאי מתקין על דבריהן. ויש התקנה אחר התקנה ? !

המאור הקטן כא.

אי הכי ראשון נמי, ראשון הא תקינו ליה רבנן בביתו, אבל בשאר הימים לא רצו להתקין ליטול בביתו, שמצותו מן התורה אינה אלא במקדש, משום דכתיב 'ושמחתם לפני ה' אלהיכם שבעת ימים', וכאילו אמר עד תשלום שבעת ימים, כי הראשון מצותו מן התורה בכל מקום, לפיכך התקינו לו שיהא כל אחד נוטל בביתו.

רבנו מנוח ה' לולב פ"ז הי"ג

וההוא קרא ד'ולקחתם לכם', מרישיה לסיפיה מידריש ומסיפיה לרישיה מידריש, והכי קאמר קרא: 'ולקחתם לכם ביום הראשון פרי עץ הדר כפת תמרים וענף עץ עבות וערבי נחל. פרי עץ הדר כפת תמרים וענף עץ עבות וערבי נחל ושמחתם לפני ה' אלקיכם שבעת ימים'.

מלחמות ה' טו.

הרי דבר מפורש הוא בגמ' ובמשנה שהלולב ניטל מן התורה ז' במקדש ובמדינה יום אחד, וביום הראשון בעינן לכם ובשני אפי' במקדש יוצא הוא כלולבו של חברו.

שו"ת חכם צבי סי' ט

ואפשר לומר דאף הראב"ד החולק דוקא ביבש שהוא פסול כל ז' לדעתו ז"ל אבל באתרוג חסר דכשר בשאר ימים ומברכין עליו כדאמרינן ר' חנינא מטבל ב' ונפיק ב' אף הוא מודה דמברכין עליו אפילו ביום ראשון דנהי דאינו יוצא בו מן התורה מ"מ מדרבנן מחויב ליטלו ולברך עליו כדרך שמברך עליו בשאר ימים כדי שלא יהא יום ראשון קל משאר ימים והא דחלוק יום ראשון משאר ימים היינו בדאיכא אחריני לברוכי עליהו אבל בדליכא אחרינא כלל אלא זה החסר דכשר בשאר ימים ודאי דאף ביום ראשון מחויב ליטלו ולברך עליו כדרך שמברכין על כל המצות דדבריהם.

בשעה טובה אנו מתחילים לעסוק ביסודות מצות ארבעת המינים.

מקור המצווה בפרשת אמור:

ולקחתם לכם ביום הראשון פרי עץ הדר כפת תמרים וענף עץ עבת וערבי נחל, ושמחתם לפני ה' אלהיכם שבעת ימים.
[ויקרא כג, מ]

בכתוב זה זמן קיום המצוה אינו ברור דיו. הכתוב פותח וקובע כי מועד הלקיחה הוא ביום הראשון – "ולקחתם לכם ביום הראשון", אך הכתוב מסיים: "ושמחתם לפני ה' א-להיכם שבעת ימים". ואם כן, מהו זמן קיום המצוה – רק ביום הראשון או בכל שבעת ימי החג?

ביאור העניין עולה מתוך דברי הספרא:

ושמחתם לפני ה' אלהיכם שבעת ימים – ולא בגבולים כל שבעה. [ספרא אמור פרק טז הל' ט]

לפי הספרא, קיים חילוק בעניין בין המקדש לבין הגבולין: הכתוב "ולקחתם לכם ביום הראשון" אמור ביחס לגבולין, ובהם מצות לולב נוהגת ביום הראשון בלבד; ואילו הכתוב "ושמחתם לפני ה' אלוהיכם שבעת ימים" אמור ביחס למקדש, ושם מצות לולב נוהגת כל שבעת ימי החג.

הבחנה זו בין המקדש לגבולין מפורשת במשנה:

בראשונה היה לולב ניטל במקדש שבעה ובמדינה יום אחד, משחרב בית המקדש התקין רבן יוחנן בן זכאי שיהא לולב ניטל במדינה שבעה זכר למקדש.
[משנה מא]

בפשטות, דברי המשנה מבוססים על דרשת הספרא דלעיל. עם זאת, בירושלמי מובאת מחלוקת בעניין זה:

כתיב 'ושמחתם לפני ה' אלהיכם שבעת ימים'. אית תניי תני בשמחת לולב הכתוב מדבר, אית תניי תני בשמחת שלמים הכתוב מדבר. מאן דאמר בשמחת לולב הכתוב מדבר, ביום הראשון דבר תורה ושאר כל הימים דבר תורה, ורבן יוחנן בן זכאי מתקין על דבר תורה. מאן דאמר בשמחת שלמים הכתוב מדבר, ביום הראשון דבר תורה ושאר כל הימים מדבריהן, ורבן יוחנן בן זכאי מתקין על דבריהן.

הירושלמי מביא מחלוקת בביאור הכתוב 'ושמחתם לפני ה' אלהיכם שבעת ימים', האם השמחה האמורה היא 'שמחת לולב' או 'שמחת שלמים'. לפי ההבנה ש'בשמחת לולב הכתוב מדבר', מצות לולב במקדש נוהגת מדאורייתא כל שבעת ימי החג. לעומת זאת, לפי ההבנה ש'בשמחת שלמים הכתוב מדבר', מדאורייתא מצות לולב נוהגת יום אחד בכל מקום, ורק מדרבנן היו נוטלים לולב במקדש כל שבעה, שכן הכתוב 'ושמחתם לפני ה' אלהיכם שבעת ימים' מלמד על חובה נפרדת: מצות אכילת שלמי שמחה בכל שבעת ימי החג.

הירושלמי מקשה על השיטה ש'שבשמחת שלמים הכתוב מדבר', שלפי זה תקנת רבן יוחנן בן זכאי לאחר החורבן, שייטלו לולב במדינה כל שבעה 'זכר למקדש', היא זכר לתקנה דרבנן:

ויש התקנה אחר התקנה!?

[שם]

לדברי הירושלמי, אין זה מסתבר שתהיה תקנה לדין שהוא עצמו מתקנת חכמים בלבד. ואם כן, תקנת רבן יוחנן בן זכאי, "שיהא לולב ניטל במדינה שבעה זכר למקדש", מלמדת שמדאורייתא מצות לולב במקדש נוהגת כל שבעה.

נמצא, כי מסקנת הירושלמי זהה לעולה מדברי הספרא. וכן נוקט הבבלי [מג]. כדבר פשוט, שמדאורייתא נוהגת מצות לולב במקדש שבעה ובגבולין יום אחד.

בדברי הראשונים ישנן שיטות בפרשנות הכתוב על פי דרכם של חז"ל.

בעל המאור כותב:

שמצותו מן התורה אינה אלא במקדש, משום דכתיב 'ושמחתם לפני ה' אלהיכם שבעת ימים', וכאילו אמר עד תשלום שבעת ימים, כי הראשון מצותו מן התורה בכל מקום.

[המאור הקטן כא.]

לדבריו, התורה מצווה על נטילת לולב בגבולין ביום הראשון, ולאחר מכן היא קובעת כי מצוה זו נוהגת במקדש גם בששת ימי החג הנוספים.

לעומת זאת, רבנו מנוח מבאר את הכתוב באופן אחר:

והוא קרא ד'ולקחתם לכם', מרישיה לסיפיה מידריש ומסיפיה לרישיה מידריש, והכי קאמר קרא: 'ולקחתם לכם ביום הראשון פרי עץ הדר כפת תמרים וענף עץ עבות וערבי נחל. פרי עץ הדר כפת תמרים וענף עץ עבות וערבי נחל ושמחתם לפני ה' אלקיכם שבעת ימים'.

[רבנו מנוח הל' לולב פ"ז הי"ג]

לדבריו, חז"ל מבארים שבכתוב ישנם שני ציוויים שונים:

- א. "ולקחתם לכם ביום הראשון פרי עץ הדר כפת תמרים וענף עץ עבות וערבי נחל".
- ב. "פרי עץ הדר כפת תמרים וענף עץ עבות וערבי נחל ושמחתם לפני ה' אלהיכם שבעת ימים".

¹ דברי הירושלמי מובאים על פי הגהת הפני משה [שם, ד"ה מ"ד וכו'] וקרוב העדה [שם, ד"ה ה"ג מ"ד]; וע"ע ביאור הר"פ פערלא לספר המצוות לרס"ג [מילואים סי' ה] המקיים את הגרסה שלפנינו.

על פי הבנה זו, מצות "ולקחתם לכם" נוהגת ביום הראשון בלבד והיא שייכת בכל מקום, ואילו מצות "ושמחתם" נוהגת בכל שבעת ימי החג והיא שייכת במקדש בלבד.

בין שתי שיטות אלו עומדת מחלוקת עקרונית בביאור היחס בין המקדש לגבולין לגבי מצות ארבעת המינים. לפי בעל המאור, קיימת מצוה אחת בלבד – נטילת לולב המבטאת שמחה, וההבדל בין המקדש לגבולין הוא רק לגבי משך המצוה. לעומת זאת, לפי רבנו מנוח, קיימות שתי מצוות שונות: נטילה (ובלשון התורה: לקיחה) ושמחה; מצות הנטילה נוהגת בכל מקום ביום הראשון, ואילו מצות השמחה נוהגת במקדש כל שבעה².

רבי ירוחם פישל פערלא מבאר את ההשלכה ההלכתית העולה משיטת רבנו מנוח:

דבזמן הבית אפילו כבר נטל הלולב ביום טוב הראשון של חג דגבולין ויצא בו ידי חובתו משום עשה ד'ולקחתם לכם ביום הראשון' וגו', מכל מקום עדיין חובה עליו לנטלו במקדש דרמיא עליה מצד עשה ד'ושמחתם לפני ה' אלקיכם שבעת ימים'. דהרי מדכתיב 'שבעת ימים' ודאי גם יום ראשון בכלל עשה זו, ואם לא יטלנו אלא מיום שני ואילך במקדש, הרי מבטל ביום הראשון עשה זו ד'ושמחתם לפני ה' אלקיכם' וגו', שלא נטלו לפני ה', דהיינו במקדש, אף על פי שנטלו בגבולין וקיים עשה ד'ולקחתם לכם ביום הראשון'.

[ביאור לסהמ"צ לרס"ג עשה נב]

לדבריו, לשיטה שבמקדש ובגבולין יש שתי מצוות שונות, הנוטל לולב ביום הראשון בגבולין ולאחר מכן בא למקדש, צריך ליטול פעם נוספת כדי לקיים את מצות "ושמחתם לפני ה' אלוהיכם". לעומת זאת, לשיטה שההבדל בין המקדש לגבולין הוא רק במשך המצוה, כמובן שאין מקום ליטול לולב פעם נוספת במקדש.

מחלוקת זו ביחס בין המקדש לגבולין לגבי מצות ארבעת המינים, משליכה על הבנת מהות המצוה. התורה קושרת בין ארבעת המינים לבין השמחה: "ולקחתם לכם ביום הראשון פרי עץ הדר... ושמחתם לפני ה' א-להיכם שבעת ימים". קשר זה התבאר בדברי הראשונים:

והנראה לי בארבעת מינים שבלולב, שהם שמחה בצאתם מן המדבר אשר היה לא מקום זרע ותאנה וגפן ורמון ומים אין לשותות, אל מקום האילנות נותני פרי והנהרות, ולקח לזכרון זה הנאה שבפירות האדמה והטוב שבריחו והיפה שבעלין והטוב שבעשבים גם כן, ר"ל ערבי נחל. [מורה הנבוכים ג, מג]

לפי שימי החג הם ימי שמחה גדולה לישראל, כי הוא עת אסיפת התבואות ופירות האילן בבית, ואז ישמחו בני אדם שמחה רבה, ומפני כן נקרא חג האסיף, וצוה האל לעמו לעשות לפניו חג באותו העת, לזכותם להיות עיקר השמחה לשמו. ובהיות השמחה מושכת החומר הרבה ומשכחת ממנו יראת אלהים בעת ההיא, ציונו השם לקחת בין ידינו דברים המזכירים אותנו כי כל שמחת לבנו לשמו ולכבודו. והיה מרצונו להיות המזכיר מין המשמח, כמו שהעת עת שמחה, כי צדק כל אמרי פיו, וידוע מצד הטבע כי ארבעה המינים כולם משמחי לב רואיהם. [ספר החינוך מצוה שכד]

משיטת בעל המאור, שההבדל בין המקדש לגבולין הוא רק במשך המצוה, עולה שהגדרה האמורה לגבי המקדש – "ושמחתם לפני ה' אלוהיכם שבעת ימים", נכונה גם ביחס לגבולין: מהות המצוה היא השמחה לפני ה' בארבעת המינים. לעומת זאת, לפי שיטת רבנו מנוח, שמצות המקדש ומצות

² הר"פ פערלא [ביאור לסהמ"צ לרס"ג עשין נב] כותב: "ונראה דזו היא דעת רבינו שמעון הגדול ז"ל בעל אזהרות אתה הנחלת, שמנה מתחילה מצות עשה דלולב סתם, וחזר אחר כך לקמן בסוף אזהרותיו וכתב וז"ל: 'חלות פני אל בשבעת ימי החג בפרי עץ הדר ובקלוס ערבי נחל' וכו', עיין שם. וע"כ נראה דכוונתו מתחילה למנות מצות עשה דלולב בגבולין שאינו נוהג מן התורה אלא ביום ראשון... ואחר כך חזר ומנה לולב דמקדש שנוהג כל שבעה מדאורייתא... מנאן בשתי מצות מיוחדות בפני עצמן. אכל לא מצאתי לו חבר בזה בין כל מוני המצות".

הגבולין הן שתי מצוות שונות, הגדרת המצוה כ'שמחה' אמורה רק לגבי מצות המקדש, ואילו בגבולין מהות המצוה שונה: לא 'שמחה' אלא 'לקיחה'.

בכתובים לא מפורש מה טיבה של לקיחה זו, אך נראה ללמוד זאת מדברי הגמרא בתחילת מסכת תענית:

אמר רבי אליעזר: הואיל וארבעת מינין הללו אינן באין אלא לרצות על המים, וכשם שארבע מינין הללו אי אפשר בהם בלא מים כך אי אפשר לעולם בלא מים. [תענית ב:]

רבי אליעזר אומר שארבעת המינים באים "לרצות על המים"³, ואם כן נטילת הלולב היא מעשה של ריצוי ובקשה על גשמי השנה⁴.

על פי האמור, מצות הלולב שבמקדש באה לשם שמחה והודיה על האסיף ויבול השנה שחלפה, ואילו מצות הלולב שבגבולין באה לשם ריצוי ובקשה על גשמי השנה הבאה⁵.

על פי השיטה המבחינה בין מצות המקדש למצות הגבולין, יש אחרונים שטענו ששתי מצוות אלו חלוקות גם בגדר מעשה המצוה.

הרי"ף פערלא טוען, שדברי הגמ' [פסחים ז:; סוכה מב.] שיוצאים ידי חובה מיד בהגבהת הלולב – "מדאגביה נפק ביה" – אמורים דווקא לגבי מצות הלולב שבגבולין, אך המצוה שבמקדש אינה מתקיימת אלא על ידי הנענועים:

דבגבולין כיון דכתיב בה 'ולקחתם לכם ביום הראשון' וגו', אמרינן מדאגביה נפיק ביה, דמכיון דאגביה היינו לקיחה וקרינן ביה 'ולקחתם'... אבל במקדש דכתיב בה ושמחתם לפני ה' אלקיכם שבעת ימים, ודאי בהגבהה כל שהוא לחודה לא שייכא בה שמחה כלל, ואינו יוצא ידי חובתו אלא אם כן יעשה גם הנענועים, שגם הם מכלל עיקר המצוה, דהנענועים משום שמחה נינהו... וכיון דאפקה קרא בלשון 'ושמחתם' אינו יוצא ידי חובתו בלא נענועים. [ביאור הרי"ף פערלא לסהמ"צ לרס"ג מילואים סי' ה]

הצפנת פענח מחלק בין מצות המקדש למצות הגבולין באופן אחר:

וכן במקדש עיקר המצוה היא האחיזה בידו והוה נמשך, ורק במדינה רק הנטילה ולא האחיזה... ונפקא מינה אם הגביהו בלילה. [מכתבי תורה מכתב קנד]

לדבריו, בגבולין המצוה מתקיימת במעשה הגבהת הלולב. בהתאם לכך, אדם שנטל לולב לפני עלות השחר והוא ממשיך לאחוז בו גם לאחר שהאיר היום – אינו יוצא ידי חובה, הואיל ומעשה הנטילה היה בלילה. לעומת זאת, במקדש המצוה היא בעצם האחיזה בלולב, ומצוה זו מתקיימת גם כאשר מעשה ההגבהה היה בעוד לילה.

חילוק נוסף, הדומה ביסודו לחילוקו של הצפנת פענח, מובא בשם הגר"ד סולוביצ'יק ביחס למנהגם של אנשי ירושלים [המובא בגמ' מא:]: לאחוז בלולב כל היום:

ונראה דלדעת הרמב"ם בפיה"מ דכל ירושלים בכלל מצות לולב כל שבעה, אם כן יש לומר דדוקא במצות 'ולקחתם לכם ביום הראשון' אמרינן מדאגביה נפיק ביה, אבל במצות 'ושמחתם לפני ה' אלוהיכם' הנוהגת בירושלים, בכל שעה ושעה שאחוז הלולב בידו מקיים

³ הריטב"א [פסחים לה:] מביא את שיטת תוספות, שפסול 'מצוה הבאה בעבירה' קיים רק בקרבנות ולא במצוות, ואף על פי כן הוא קיים גם בלולב. שיטה זו מבוססת על דברי רבי אליעזר שלולב בא לרצות, ולכן דינו לעניין זה כקרבן.

⁴ עי' עוד בהלכות גדולות [ריש הל' לולב]: "אמר רחמנא עיבדו הושענא בחג הסוכות... ובההוא אגרא דטרחין ישראל ומייתו הושענא ואתרוגא ומברכין עליהו קמי הקדוש ברוך הוא, מידכר לה ומחית להו מיטרא בעידיניה".

⁵ דברים אלו אמורים לפי שיטת רבנו מנוח, שיש בלולב שתי מצוות שונות – במקדש ובגבולין. לעומת זאת, לפי שיטת בעל המאור, שמצות המקדש היא הרחבה של מצות הגבולין, יש לבאר שלנטילת הלולב יש אופי כפול: יש בה גם שמחה והודיה על שעבר, וגם ריצוי ותפילה על העתיד.

מצוה. ולפיכך אנשי ירושלים אחזו הלולב בידיהם כל היום, כדי לקיים מצות 'ושמחתם לפני ה' אלוהיכם' בכל שעה ושעה, שהרי מצות שמחה נוהגת כל שבעת הימים.

[הרי קדם ח"א סי' קמ]

לדברי הגר"ד, בגבולין המצוה מתקיימת בנטילת הלולב פעם אחת, ואילו במקדש – ולשיטת הרמב"ם בפירוש המשנה [סוכה פ"ג מ"י]: כל ירושלים נחשבת למקדש⁶ – יש משמעות להמשך האחיזה בלולב במשך כל היום. לכן דווקא אנשי ירושלים היו אווזים בלולב במשך היום כולו, כדי לקיים כל היום את מצות "ושמחתם לפני ה' אלוהיכם".

הבנות אלו ביחס בין מצות המקדש למצות הגבולין עומדות ביסוד שיטות הראשונים בביאור החילוק הקיים לגבי פסולי הלולב בין היום הראשון לשאר הימים.

המשנה אומרת:

מפני שאמרו חכמים: אין אדם יוצא ידי חובתו ביום טוב הראשון בלולבו של חברו, ושאר ימות החג אדם יוצא ידי חובתו בלולבו של חברו.

[משנה מא:]

מבואר במשנה שדין "לכם", המחייב שהלולב יהיה בבעלות הנוטל אותו, אמור לגבי היום הראשון בלבד. בדומה לכך אומרת הגמרא [לו:], שפסול 'חסר' בארבעת המינים קיים רק ביום הראשון.

הראשונים נחלקו בטעם הדבר. תוספות כותבים:

דהיינו טעמא משום דיום ראשון דאורייתא בגבולין ושאר יומי דרבנן זכר למקדש, כדאיתא בריש לולב וערבה, הלכך בעיקר הלקיחה, כגון ד' מינין ולקיחה לכל אחד תקון בשאר יומי כעין דאורייתא, וכן בהדר משום הדור מצוה, אבל בחסר ובשואל לא תקון.

[תוס' כט: ד"ה בעינן]

לדבריהם, החילוק נובע מההבדל בין היום הראשון לשאר הימים בתוקף החיוב: חיוב היום הראשון הוא מן התורה, ואילו חיוב שאר הימים הוא מדרבנן בלבד⁷. מדבריהם עולה, כי במקדש, בו החיוב בכל שבעת ימי החג הוא מן התורה, נוהגים כל פסולי הלולב בכל שבעת הימים.

לעומתם, הרמב"ן כותב:

דבר מפורש הוא בגמרא ובמשנה שהלולב ניטל מן התורה ז' במקדש ובמדינה יום אחד, וביום הראשון בעינן 'לכם', ובשני אפילו במקדש יוצא הוא בלולבו של חברו.

[מלחמות סוכה טו.]

מבואר בדברי הרמב"ן שדין "לכם" נאמר רק ביחס ליום הראשון, ולכן גם במקדש ניתן לצאת בשאר ימות החג בלולבו של חברו.

שיטה זו עולה גם מדברי הרמב"ם:

אין אדם יוצא ביום טוב ראשון של חג בלולבו של חברו שישאלנו ממנו עד שיתתנו לו במתנה.

[הל' לולב פ"ח ה"י]

⁶ הביכורי יעקב [תרנח, א] לומד מדברי הרמב"ם שמצות לולב נוהגת כל שבעה בירושלים גם בזמן הזה, והאחרונים [חידושי רבי מאיר שמחה סוכה מג; שו"ת מנחת שלמה תנינא סי' נז; שו"ת אגרות משה יו"ד ח"ד סי' סג] דנו בכך בהרחבה.

⁷ וכן עולה מדברי רש"י [כט: ד"ה לא שנא; שם, ד"ה בשלמא; לו: ד"ה ומשנינן].

הרמב"ם כותב שדין "לכם" קיים ביום הראשון בלבד⁸, ואינו מבחין בין המקדש לגבולין. מכאן שלשיטתו גם במקדש דין זה אינו נוהג אלא ביום הראשון.

הגר"ד סולוביצ'ק טוען שמחלוקת זו נעוצה בשתי ההבנות דלעיל ביחס בין המקדש לבין הגבולין:

חכמי צרפת סוברים כי 'ולקחתם' ו'שמחתם' מצטרפים לחדא קיומא וחדא מעשה מצוה, וכי אין ב'ושמחתם' אלא הארכת זמן 'ולקחתם' במקדש לכל שבעה. לכן פסקו, כי כל פסולי ראשון נוהגים בשני ואין אדם יוצא ידי חובתו במקדש בלולב השאול, קל וחומר ללולב ושאר מינים שנפסלו מדין הדר. אבל הרמב"ם סובר שמצות 'ושמחתם' מובדלת היא בעצם תכונתה ומהותה ממצות 'ולקחתם', ומצוות אלו אינן מקבילות הדדית.

[קובץ חדושי תורה, 'בדין פסולי אתרוג כל שבעה', עמ' קטז]

לדבריו, תוספות וסיעתם סוברים כשיטת בעל המאור דלעיל, שמצות המקדש זהה ביסודה למצות הגבולין, וההבדל ביניהם הוא רק במשך זמן המצוה. בשל כך, כל הפסולים הקיימים ביום הראשון בגבולין קיימים במקדש בשבעת ימי החג. לעומתם, הרמב"ם סובר כשיטת רבנו מנוח דלעיל, שמצות המקדש ומצות הגבולין אלו שתי מצוות, ולכן דיניהן אינם זהים: דין "לכם" ופסול 'חסר' אמור דווקא לגבי מצוות "ולקחתם לכם ביום הראשון", ולא לגבי מצות "ושמחתם לפני ה' אלוהיכם שבעת ימים".

נראה כי הסברו של הגר"ד סולוביצ'ק מבאר היטב את שיטת הרמב"ם, אך קשה לקבל את הדברים בשיטת הרמב"ם. על פי דבריו, הרמב"ם סבור שקיימות שתי מצוות שונות: מצות המקדש ומצות הגבולין, אך בדברי הרמב"ם אין זכר לכך. יתרה מכך, בפתיחה להלכות שופר סוכה ולולב מגדיר הרמב"ם את המצוה וכותב:

ליטול לולב כל שבעת ימי החג. [פתיחת הרמב"ם להל' שופר סוכה ולולב]

בדבריו אלו הרמב"ם מזכיר רק את מצות המקדש, הנוהגת כל שבעת ימי החג, ואינו מזכיר את מצות נטילת לולב בגבולין ביום הראשון.

בדומה לכך כותב הרמב"ם בספר המצוות:

והמצוה הקס"ט היא שצונו ליטול לולב ולשמוח בו לפני ה' שבעת ימים, והוא אמרו ית': 'ולקחתם לכם ביום הראשון' וכו'. וכבר התבאר משפטי מצוה זו בפרק שלישי ורביעי מסוכה. ושם התבאר שאין חובת מצוה זו שבעת ימים אלא במקדש, אולם בשאר הארצות יום ראשון לבד הוא שחייבין בה מן התורה. [ספר המצוות לרמב"ם מ"ע קסט]

גם כאן הרמב"ם מגדיר את המצוה על פי החיוב שבמקדש: "ליטול לולב ולשמוח בו לפני ה' שבעת ימים". ביחס להגדרה זו כותב הרמב"ם, שחובה זו קיימת רק במקדש, אך בגבולין החיוב הוא רק ביום הראשון. מבואר מכך כי נטילת לולב ביום הראשון בגבולין אינה מצוה נפרדת, אלא היא סעיף של חובת נטילת לולב במקדש – המצוה מתקיימת במלואה, בכל שבעת ימי החג, במקדש, וממנה נובעת חובת נטילת לולב ביום הראשון גם בגבולין.

על פי זה יש לבאר, כי לשיטת הרמב"ם חיוב המצוה בכל הימים הוא אחד, ומקורו במצות 'ושמחתם לפני ה' אלוהיכם שבעת ימים', ואף על פי כן היום הראשון שונה משאר ימות החג: בו החמירה התורה וחייבה גם בגבולין, ובו קבעה התורה פסולים שונים⁹.

⁸ וכן כותב הרמב"ם [שם, ה"ט] לגבי הפסולים מחמת מום או מחמת גזל וגניבה.

⁹ כן מבאר הר"פ פערלא [בביאורו לסהמ"צ לרס"ג עשין נב-נג] את שיטת הרמב"ם.

בשולי הדברים נעיר על חידושו של החכם צבי לגבי נטילת ארבעת המינים שיש בהם פסול הנוהג ביום הראשון בלבד. החכם צבי כותב שעל אף שלא יוצאים ידי חובה ביום הראשון בנטילת אתרוג חסר, אם אין אתרוג אחר יש ליטלו ולברך עליו:

דנהי דאינו יוצא בו מן התורה, מכל מקום מדרבנן מחויב ליטלו ולברך עליו כדרך שמברך עליו בשאר ימים כדי שלא יהא יום ראשון קל משאר ימים. והא דחלוק יום ראשון משאר ימים היינו בדאיכא אחריני לברוכי עליהו, אבל בדליכא אחרינא כלל אלא זה החסר דכשר בשאר ימים, ודאי דאף ביום ראשון מחויב ליטלו ולברך עליו כדרך שמברכין על כל המצות דדבריהם.

לטענת החכם צבי, אמנם באתרוג חסר לא מקיימים את מצות "ולקחתם לכם ביום הראשון", אך מקיימים בו את מצות "ושמחתם לפני ה' אלוהיכם שבעת ימים". בשל כך, הואיל ורבן יוחנן בן זכאי תיקן לעשות 'זכר למקדש' וליטול ארבעת המינים בגבולין כזכר למצות השמחה שהייתה נוהגת במקדש, יש ליטול אתרוג חסר גם ביום הראשון ולברך עליו, שכן יש בכך קיום של תקנת 'זכר למקדש' (כשאר ימי החג).

דברי החכם צבי מבוססים על שיטת רבנו מנוח, שקיימות שתי מצוות שונות: מצות לולב שבגבולין ומצות לולב שבמקדש. אמנם, לפי השיטות האחרות אין מקום לחידוש זה, ועל פיהן בנטילת מינים פסולים ביום הראשון אין קיום של "ושמחתם לפני ה' אלוהיכם שבעת ימים"¹⁰.

בעזרת ה' בשיעור הבא נעמיק בפסולי ארבעת המינים – ביום הראשון ובשאר ימות החג.

להערות ולתגובות: שלמה ליפשיץ

lshlomo26@gmail.com

השיעור מוקדש לעילוי נשמת רחל בת יצחק וולטרס ז"ל
ולעילוי נשמת אברהם בן צבי פייר ז"ל

¹⁰ עי' קהילות יעקב [סי' כח] הדן בדברי החכם צבי.